Naxxarin f'San Ġiljan: Dun Anton Debono
Kappillan ta' San Ġiljan – L-Ewwel Ħames Snin (1943-7)

Manoel Pirotta
manoel.pirotta@um.edu.mt

Astratt: Fl-artiklu tas-sena l-oħra rajna kif Dun Anton Debono, għalkemm mwieled Birkirkara, trabba n-Naxxar sa ma kiber u ordna saċerdot fl-1937. Fl-eqqel tal-Gwerra mar il-Gudja bħala vigarju kurat bla ma qatt ħa l-pussess ta' dil-parroċċa. Wara sentejn reġa' ntbagħat lura n-Naxxar, iżda ma damx wisq hemmhekk li ma ġiex imsejjaħ bħala kappillan ta' San Ġiljan. Dal-artiklu ser jitratta l-ewwel ħames snin ta' ħidma pastorali tiegħu f'das-subborg marittmu, fejn sab parroċċa mħarbta minħabba l-Gwerra, u li għalih kienet qisha xi art tal-missjoni. Tajjeb ngħidu, li dis-sena qegħdin infakkru s-sittin anniversarju mill-mewt ta' Dun Anton Debono, li ġrat fit-8 t'Awwissu tal-1959.

Kliem muftieħ: Naxxar, San Ġiljan, Gudja, Furjana, Dun Anton Debono, Dun Anton Xiberras, University of Malta 'Ġ.F. Abela' Junior College, Għaqda Wirt Kulturali Naxxari

Jilħaq Kappillan ta' San Ġiljan: Dun Anton Xiberras (DAX), qassis-poeta Naxxari, jagħtina żewġ dati differenti ta' meta Dun Debono ħa l-pussess ta' San Ġiljan. Fid-'Djarju tal-Gwerra' jtina l-Ħadd, 4 t'April 1943, u fil-'Personalia Ġiljaniża I'[1] jagħtina l-5 ta' Marzu tal-istess sena. Did-data tal-aħħar jagħtihielna wkoll il-Kan. Dun Karm Calleja (4.vii.1927-4.ix.2013).[2] L-istess awtur Naxxari, f'artiklu ieħor tiegħu[3] – għad li xorta waħda ser nibbaża ħafna fuqu – jagħtina l-1942 bħala s-sena li fiha Dun Debono ħa l-pussess ta' dil-parroċċa. L-istess ħaġa tiġri f'dik li hi data eżatta ta' meta Dun Anton Debono rċieva n-nomina li laħaq kappillan ta' San Ġiljan. Fl-artiklu tal-Kan. Calleja tissemma d-data tat-22 ta' Frar 1943, u anki fil-'Personalia Ġiljaniża I'. Iżda kif nafu mid-Djarja tal-Gwerra ta' DAX, id-data preċiża hi dik tal-Ġimgħa, 19 ta' Frar, fejn l-awtur jgħid li rċieva l-aħbar sabiħa li: "Dun Anton Debono ("Ta' Ġeġikk") ġie maħtur Kappillan ta' San Ġiljan."

San Ġiljan: L-Art tal-Missjoni: Skont DAX, malli Dun Debono laħaq kappillan, ma' wiċċu sab parroċċa iebsa, b'nies 'imħallta minn kull rokna ta' Malta u Għawdex, u ta' pajjiżi oħra; nies, li minħabba l-Gwerra, kienu nġabru hemm u baqgħu hemm, fejn dari kien biss post ta' villeġġjatura.' L-istess awtur jiddeskrivielna 'l das-subborg bħala 'pajjiż imxerred għal mili sħaħ, mill-Imsieraħ, is-Sacred Heart u s-Savoy, għat-trufijiet tad-Dragunara u ta' Sant'Andrew u San Ġorġ. Skontu wkoll, dal-pajjiż mimli 'kollu tlajja' u toroq mgħawġin', u jiddeskrivi l-knisja parrokkjali bħala waħda 'ċkejna u kerha', li minn popolazzjoni ta' 6,000 ruħ ma tesax 600 minnhom. Hu jkompli jgħarrafna, li Dun Debono wiret pajjiż 'fejn lanqas qassisin ma kellu', ħlief liż-żewġt ixjuħ, Dun Vinċenz Pace (c.1862-8.v.1954) u Dun Artur Fenech (c.1878-14.xii.1954), u 'fejn lanqas it-tfal ma kellhom min jgħallihom Duttrina'.

[1] 'Dun Anton – Kitbietu Miġbura', It-Tieni Volum.
[2] 'Il-Kappillani Dun Anton Debono u Dun Philip Grech' (100 sena Parroċċa)
[3] 'L-Arċipriet il-ġdid tal-Furjana huwa Naxxari fil-persuna ta' Dun Anton Debono'. (Djarju tan-Naxxar ta' Diċembru 1952, Għadd 27, il-VII Sena, p. 91).

F'dawk li huma Għaqdiet Reliġjużi mbagħad, dawn 'kienu għadhom xi ħaġa li ma ħolmu biha qatt.' Il-qagħda pastorali fost il-parruċċani Ġiljaniżi tant kienet tinsab fi kriżi, minn kif sabha Dun Debono mal-miġja tiegħu hemmhekk, li l-awtur saħansitra jasal biex iqabbel lil dal-pajjiż ma' xi 'art tal-Missjoni'.

Kappillan Dun Anton Debono

Skont il-Kan. Calleja, l-ewwel ħidma pastorali tiegħu bħala kappillan kien li jagħmel il-funzjonijiet tal-Ġimgħa l-Kbira, u li joħroġ idur mar-raħal kollu biex ibierek 'il familji wara l-Għid, li nofshom ġew fost il-Ġiljaniżi bħala refuġjati; xi ħaġa li swietlu mhux ftit biex isir jafhom ħafna'aktar mill-qrib. Infatti, mal-ħatra tiegħu, Debono kera dar biex jgħix fiha flimkien ma' missieru Ġużeppi, għax 'il ommu Marjanna kien tilifha fi tfulitu. Parti minn dil-stess dar kien jużaha wkoll bħala uffiċċju parrokjali biex minnu beda jaqdi lill-parruċċani, u minn fejn beda jirreġistra l-magħmudijiet, il-preċetti u l-griżmi, it-tiġijiet, l-imwiet u l-i*status animarum* – bħal ktieb tal-familja parrokkjali. Kien f'dil-istess dar ukoll li missieru miet fl-1948. U peress li d-dar tiegħu kienet bieb u għatba mal-knisja parrokkjali l-qadima, kien ilaħħaq ukoll mal-funzjonijiet kollha. Fil-Ħdud kien iqaddes tal-ewwel fil-5:15 a.m., u filgħaxija jagħmel il-katekiżmu ta' wara l-Għasar, u qabel r-rużarju, u mbagħad il-Barka. Dal-uffiċċju parrokkjali kien ta' siwi kbir għalih u għall-parruċċani, tant li skont DAX: 'In-nies kienet issibu dejjem hemm biex jaqdiha, iwissiha, jgħinha, ifarraġha.' Mhux hekk biss, iżda 'kemm dam f'San Ġiljan, u qalu qabel ma telaq, qatt ma ċċaqlaq jekk mhux għal bżonn kbir.' L-istess awtur iżid jgħidilna, li 'lanqas passiġġata ma kien joħroġ jagħmel. Rari biex ġie xalata mat-tfal. 'Tih l-uffiċċju u hemm kollox.'

Fil-bidu tal-parrokat tiegħu, Dun Debono kien kważi jagħmel kollox waħdu; tneħħi liż-żewġ qassisin xwejħin li semmejna, li bażikament ħlief quddiesa tal-ħin u qrar ma kinux jagħmlu, il-pajjiż kien bla saċerdoti. Il-bqija tal-kleru ta' żmienu, jekk kont tista' ssejjaħlu hekk, kien jikkonsisti fi: (a) il-Kan. Franco Calleja Gera, qassis Furjaniż mill-parroċċa ta' San Pawl, il-Belt, refuġjat San Ġiljan. Għal xi żmien serva wkoll t'amministratur tal-parroċċa fil-perjodu tas-*sede vacante* bejn il-kappillan Żebbuġi Bonanno, li miet f'Novembru tal-1942, u l-ħatra l-ġdida ta' Debono bħala l-ħames kappillan f'Marzu, jew April, tas-sena ta' wara. Hu baqa' jżomm dil-kariga anki ftit xhur wara li Debono ħa l-pussess tiegħu bħala kappillan, bil-kura pastorali titħalla wkoll f'idejh; (b) Dun Pawl Galea (1899-1970), imwieled in-Nadur, kappillan tas-Sorijiet tal-Blue Sisters u tal-Klarissi, li kien ġie qabel il-gwerra mill-missjoni f'Tunes, u li kien attiv ħafna fil-ħajja parrokkjali ta' pajjiżu; (ċ) Dun Mikiel Camilleri, kappillan tas-Sacred Heart, li ġa kien jaħdem ma' Bonanno sa mill-1932, jekk mhux ukoll, qabel; u (d) Dun Franġisk Catania, li kien imur biss fix-xhur sħan sajfin u jqaddes fil-knisja tal-Kunċizzjoni.

Mill-bqija, f'dal-perjodu ta' bejn l-1943 u l-1945 qajla nsibu xi tagħrifiet fuq ħidmet Dun Debono, u għaldaqstant, il-ftit li hemm jista' jagħtihomna biss DAX fid-Djarju tal-Gwerra. Ngħidu aħna, fil-ħames ktieb niżżel li lejlet is-Sette Giugno tal-1943, li dakinhar inzerta t-Tnejn, kien 'għereq tifel San Ġiljan; miet wara ftit, assitit mill-kappillan D. Anton Debono.' Fis-sitt ktieb, il-Ġimgħa, 29 t'Ottubru, insibu li l-awtur kien mar il-Ħamrun biex jiġbor in-nuċċali tal-vista, u wara rħielha għal San Ġiljan, fejn qagħad jiekol għand il-kappillan Dun Anton Debono, li min-naħa tiegħu silfu xi kotba tat-Teoloġija.

Il-vara ta' San Ġiljan, xogħol l-istatwarju Karlu Darmanin, kif dehret fuq poster li kien ħareġ fl-1991 fl-okkażjoni tal-100 sena parroċċa

Fit-tmien ktieb imbagħad, l-awtur niżżel li fit-Tlieta, 8 t'Awwissu, telaq min-Naxxar fit-8:30 a.m., u kwarta wara minn B'Kara għal San Ġiljan, fejn għadda s'għand il-Kappillan Dun Ant. Debono, imbagħad għamel żjara qasira s'għand il-Markiża Scicluna, u wara ltaqa' b'kumbinazzjoni ma' Irish u għamlu siegħa sħiħa jitkellmu fuq il-lettaratura; liema laqgħa ġebbdet sa nofsinhar, meta mbagħad irħielha lura lejn l-Imsida, u minn hemm għan-Naxxar.

Il-Ħadd filgħaxija, 27 tal-istess xahar, l-awtur mar San Ġiljan biex jakkumpanja fil-purċissjoni. Minn Birkirkara s'hemmhekk ħadha bil-mixi. Wara mbagħad, mar qatta' siegħa żmien fejn ċertu Toni Boxall[4] il-Blue Sisters, u twassal lura n-Naxxar fil-10:00 p.m. bit-trakk tal-pulizija. Hawn wieħed irid jifhem ukoll, li fl-eqqel tal-Gwerra l-purċissjoni sajfija ta' San Ġiljan kienet toħroġ fil-ħamsa ta' filgħaxija u tidħol qabel inżul ix-xemx minħabba l-black out. Ma tmiem il-Gwerra mbagħad, il-permess tal-purċissjonijiet twal sa siegħa lejl, jiġifieri sad-9:00 p.m.

Dun Franġisk Zammit, Furjaniż, bħala viċi parroku: Il-kappillan Debono ma qatax qalbu u ra kif għamel u kiseb is-servizz ta' Dun Franġisk Zammit (9.xii.1909-1.iii.1983), imwieled il-Furjana minn Carmelo Zammit u Francesca Saveria Debattista. Zammit laħaq viċi kappillan għall-ħabta tal-1945, u kemm dam jgħix f'San Ġiljan, kien joqgħod f'Telgħet Birkirkara (B'Kara Hill). Ta' 17-il sena ngħaqad mal-Ordni tal-Kapuċċini fil-kunvent tal-Furjana sa ma ipprofessa fl-1930, u ordna saċerdot fid-19 ta' Marzu 1935, fejn imbagħad ingħatalu l-isem ta' Patri Dward. Bejn l-1937 u l-1944 insibuh fil-Missjoni Kapuċċina ta' Jhansi, fl-Indja[5] iżda kien imġiegħel jerġa' jiġi lura minħabba saħħtu, u kellu jħalli wkoll l-patrijiet kapuċċini u jidħol mal-Kleru Djoċesan.[6]

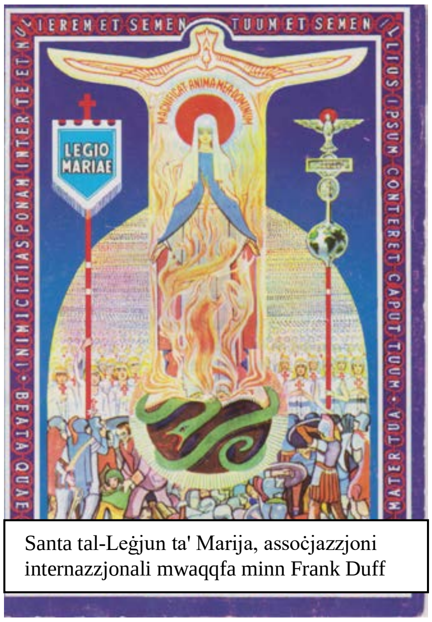

Santa tal-Leġjun ta' Marija, assoċjazzjoni internazzjonali mwaqqfa minn Frank Duff

Twaqqif tal-Friegħi tal-Leġjun ta' Marija: Lil Dun Franġisk insibuh ukoll direttur spiritwali tal-ewwel Praesidium tal-Irġiel tal-leġjun ta' Marija, bl-isem ta' 'Torri ta' David', li twaqqfet fl-1946, dejjem fiż-żmien il-kappillan Debono. Bħala President kellha lis-sur Frank Miggiani. Sena wara, jiġifieri fl-1947, sar l-ewwel Praesidium tax-Xebbiet, bl-isem ta' 'Sultana tal-Qaddisin kollha', bis-sinjurina Mary Abela bħala President u l-Kan. Arċ. Frank Vella Gera bħala Direttur Spiritwali.

L-ewwel prijorità: Ħidma sfiqa pastorali: Dawn kienu biss tnejn mill-ħafna għaqdiet reliġjużi li twaqqfu bit-tħabrik ta' dal-kappillan il-ġdid. U peress li l-parroċċa kienet tħarbtet mhux ħażin fil-Gwerra, hu introduċa numru ġmielu ta' miżuri ta' emerġenza bl-għan li jiġbor lura l-merħla l-mitlufa, li bħal

[4] Mid-'Djarju tal-Gwerra' nsiru nafu li filgħaxijiet is-seminarista Toni Xiberras kien jgħallem id-Duttrina lit-tfal fl-Oratorju l-qadim tan-Naxxar, u kien hemmhekk li ltaqa' ma' dat-tfajjel refuġjat, li hu jiddiskrevih bħala gustuż (Is-Sitt Ktieb, It-Tlieta, 30 ta' Novembru, 1943). Fl-istess ktieb insibu li flgħaxija tat-Tnejn, 6 ta' Diċembru tal-istess sena, ukoll għallem id-duttrina, u did-darba kellu ħafna aktar xi jgħid fuq dat-tfajjel: 'Fost it-tfal, ċertu Toninu Boxall laqatni wisq. It-talb u t-tagħlim jafu kollu, u tifel tajjeb ħafna. Kellimtu wara l-barka u qalli li qiegħed jgħix hawnhekk man-nanna u oħtu żgħira. Ommu taħdem it-Tarzna u tpoġġi Raħal Ġdid, ma' ħutu ikbar minnu, wieħed tal-Air Force; missieru Ingliż, miet xi 9 xhur ilu bl-ismoke screen ġot-tarzna.'

[5] Skont il-Kan. Calleja, Dun Franġisk għamel id-doppju snin bħala missjunarju. (San Ġiljan - 100 Sena Parroċċa, p. 216). DAX ukoll, f'kitba oħra tiegħu dwar 'Qassisin oħra li llum m'għandhomx magħna', li dehret fil-ktieb 'Dun Anton – Kitbietu Miġbura (Vol. 2, p. 184), jgħid li Dun Franġisk 'qatta' 11-il sena bħala missjunjarju Kapuċċin fl-Indja.'

[6] Tagħrif meħud mill-'Personalia Ġiljaniża I': 'Dun Anton – Kitbietu Miġbura', Vol. 2, p. 419.

donnha kienet sfat mingħajr ir-ragħaj pastorali tagħha. Fl-artiklu tiegħu li semmejna, il-Kan. Calleja jelenka lista dettaljata ta' dal-miżuri mittieħda:

Żieda fil-quddies tal-ħin fil-ħdud u l-festi, u waħda oħra kuljum
Żieda fil-qrar, inkluż is-Sibtijiet flgħaxija, għal aktar kumdità
Titjib fl-organizzazzjoni tal-*Ora Santa* tal-Ħamisijiet flgħaxija
Titjib fl-organizzazzjoni tar-rużarju u benedizzjoni ta' flgħaxija
Titjib fl-organizzazzjoni tal-festi ewlenin ta' matul is-sena[7]
Ingħata bidu għad-duttrina għat-tfal tal-Preċett u l-Griżma[8]
Twaqqif tall-Għaqda tal-Abbatini[9]

Il-Melita Open Air Theatre: Ma' dil-lista nistgħu nżidu wkoll il-ftuħ ta' dat-teatru bl-iskop li joffri rikreazzjoni onesta 'l-parruċċani permezz tal-wiri tal-films u teatrin għall-familja kollha.[10] Dun Debono kien akkwista dal-post għal xi żmien b'xejn mingħand ċertu Karm Pace Bonello xi sena wara li kien ilu kappillan. Ġiet iffurmata għaqda tat-teatrin magħmula minn seminaristi, fosthom Karm Calleja, u xi żgħażagħ tamparhom, kif ukoll xi rġiel. U f'qasir żmien, dal-abbatini tal-parroċċa bdew itellgħu kull xorta ta' rappreżentazzjonijiet fuq il-mudell ta' kif kienu jinħadmu s-Salesjani. Is-serati kienu jinżammu f'dat-teatru mikxuf fix-xhur sħan tas-sajf meta l-ħbit mill-ajru kien jippermetti. Għal DAX, dat-teatru kien 'sar il-ġabra tal-Parroċċa wara l-Knisja.'

Xi opri li saru fi żmien il-parrokat ta' Dun Debono: F'dawk li huma opri, peress li l-kappillan ta' qablu, Dun Amabbli Bonanno (22.xii.1874-14.xi.1942), kien żejjen ħafna l-knisja tul il-parrokkat twil tiegħu, Dun Debono żied ftit oħrajn fuq dak li sab. Iżda kif se naraw fl-artiklu tas-sena d-dieħla, il-konsagrazzjoni tal-parroċċa 'l-Qalb ta' Ġesù u Marija, u magħha l-istatwa kbira tal-irħam li ġiet imwaqqfa f'nofs Misraħ Spinola, kienet forsi l-akbar opra li twettqet fi żmienu:

Mil-lista tal-Kanonku Dun Karm Calleja[11]		
Par akkolti tal-fidda[12]		Pissidi kbir tal-fidda ndurat
Restawr u żebgħa tal-knisja[13]		Siġġijiet ġodda tas-sogħda
Kanċell tal-kewba madwar il-presbiterju[14]		Pjaneta tal-lama, irrakkmata bid-deheb, u kalċi[15]
Statwa tal-Madonna ta' Fatima		Sett kapep u velumeral tal-brokkat

Nagħlaq billi nislet żewġ tagħrifiet mill-għaxar ktieb tad-'Djarju tal-Gwerra' ta' DAX; il-waħda datata l-Ġimgħa, 23 ta' Novembru 1945, fejn jgħid li wara nofsinhar mar passiġġata San Ġiljan u ra 'l-

---

[7] Dan seta' jseħħ ukoll bl-għajnuna tal-fratellanzi, fosthom dik tas-Sagrament, li f'San Ġiljan ġiet imwaqqfa fl-ewwel ta' Jannar 1905 mill-kappillan Bormliż, Dun Karm Bugelli (26.07.1866-22.05.1936). Taħt Dun Debono, dil-fratellanza, li tagħha kien promotur mill-aqwa, reġgħet ħadet spinta kbira 'l quddiem bil-festi ta' Corpus, tal-Qalb ta' Ġesù, Vjatki Solenni, u aktar tard, bit-twaqqif tal-monument tal-Qalb ta' Ġesù. Fi żmienu, dal-festi bil-purċissjonijiet tagħhom kienu jsiru b'solennità liema bħalha.

[8] Skont DAX, il-kappillan il-ġdid tħabat ħafna biex sab dar għalihom. Skontu wkoll, did-dar fin-naħa t'isfel ta' Triq Lapsi, qabel ma tidħol għall-pjazza tal-knisja parrokkjali l-ġdida, u li aktar tard bdiet tintuża wkoll mill-bniet tal-AK, infetħet fil-bidu nett tal-parrokkat tiegħu, jiġifieri fl-1943.

[9] Din kienet magħmula minn studenti li kienu mħajra għas-saċerdozju, fosthom Karm Calleja, xi żgħażagħ tamparhom, u tfal abbatini. Dil-għaqda hekk imsejħa tal-abbatini kienet tgħin fil-funzjonijiet regolari u speċjali ta' matul is-sena.

[10] Fi żmien wara meta dat-teatru serva għall-istess sfog għall-ġuvintur u l-irġiel tal-AK.

[11] Meħuda mill-artiklu 'Il-Kappillani Dun Anton Debono u Dun Philip Grech' (San Ġiljan – 100 Sena Parroċċa).

[12] Das-sett sar fuq disinn t'Abram Gatt (1863-1944), pariġġ is-salib tal-kleru, u tħallsu mill-irkantatur Jos. Darmenia, li kellu l-ħanut fi Triq it-Torri, Tas-Sliema. L-istess irkantatur kien ħallas ukoll minn butu għal żewġ linef imdaqqsin biex jiddendlu quddiem il-presbiterju u jinxtegħlu biss għall-Milied u fil-festa ta' qaddis patrun.

[13] Dan sar peress li l-knisja kienet sfat xi ftit jew wisq abbandunata minħabba l-Gwerra.

[14] Ħadmu l-iskultur Ġużeppi Manicolo, mastrudaxxa ta' ħila, li kien joqgħod fi Triq Lapsi stess, u ftit wara emigra lejn l-Awstralja. Dal-kanċell kien meħtieġ biex ix-xjuħ setgħu jitilgħu jitqarbnu għarkupptejhom madwar il-presbiterju.

[15] Dawn ġew imħollija minn Dun Vinċenz Pace.

Kappillan Dun Anton Debono. Jgħid ukoll li tal-familja tiegħu laqgħuh tabilħaqq. L-oħra hi datata l-Ġimgħa wkoll, 14 ta' Diċembru tal-istess sena, fejn l-awtur jgħid li ġera ġirja sa San Ġiljan, daħal ftit San Girgor, u wara mar s'għand il-poeta Dun Karm, li dakinhar irregalah bil-pinna tiegħu għax-Xirka (tal-Malti Għat-Tfal). Wara mar jara lil ħabibu Toninu Boxall f'St. Patrick, u fl-aħħar nett spiċċa għand il-kappillan ta' San Ġiljan, fejn temm iż-żjara tiegħu u reġa' lura n-Naxxar. U l-aħħar kelma nħallieha wkoll f'idejn l-istess awtur: 'Dun Debono kien kappillan fi żmien ta' qabel il-Konċilju II u ż-żmien li fih San Ġiljan kien għadu tista' tgħid post ta' villeġġjatura'[16], għax warajh 'iż-żmenijiet tbiddlu bħal-lejl min-nhar.'[17]

Jissokta fil-ktieb tal-festa tal-parroċċa tas-sena d-dieħla.

[16] Dun Anton – Kitbietu Miġbura, Vol. 2, p. 177.
[17] Idem.